

19. Урядові накази і розпорядження // Книжний вісник. – 1919. – № 1. – С. 27.
20. UNIMARC Manual. Bibliographic Format : Руководство по применению UNIMARC для библиографических данных : Фрагменты 2-го изд. : Изм. и доп. к 1-му изд. / Международная федерация библиотечных ассоциаций и учреждений (ИФЛА) ; ГПНТБ России. – М. : ГПНТБ России, 1998. – 52 с.

УДК 37+023.5(477.83/86)''189/191''

Наталія Кунанець,

заст. директора з наукової роботи НТБ
Національного університету «Львівська політехніка»,
канд. іст. наук

ФАХОВА ПІДГОТОВКА БІБЛІОТЕКАРІВ У ГАЛИЧИНІ НАПРИКІНЦІ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ ст.

У статті розглядаються особливості підготовки бібліотечних кадрів у Галичині під час Австро-Угорського та Польського панування. Окреслено основні шляхи отримання фахової освіти працівниками бібліотек на прикладі бібліотек товариства «Просвіта».

Ключові слова: бібліотеки, бібліотечна освіта, товариство «Просвіта», вища бібліотечна школа.

У кінці ХІХ на початку ХХ ст. побутувала думка, «що робота в бібліотеці, робота з книгою не вимагає ніякої поважнішої праці над собою, не вимагає науки»¹. На жаль, така думка часом виникає у відвідувачів бібліотеки і сьогодні. Та все ж бібліотекарі завжди прагнули отримати фахову освіту, щоб організувати роботу «своїх» бібліотек з використанням передових засад бібліотечної техніки.

До розгляду цього питання зверталися В. Левицький, Н. Дорошенко, але вони розглядали лише окремі аспекти фахового навчання бібліотекарів, комплексного дослідження не проводилося.

Ми розглянемо стан забезпечення фахівцями бібліотек Галичини наприкінці ХІХ – поч. ХХ ст., зупинившись детальніше на вирішенні цієї проблеми у бібліотеках товариства «Просвіта».

Як свідчить історія бібліотечної справи Львова кінця ХІХ – поч. ХХ ст., у бібліотеках працювали талановиті, високоосвічені співробітники, з широким спектром зацікавлень. Більшість з них згодом стали відомими діячами науки і культури. Поряд з цим керівництво установ ставило дуже високі вимоги до бібліотекарів. Так, для кожної посади у штаті бібліотеки Народного дому було розроблено кваліфікаційні вимоги – «Состав

¹ *Левицький В.* Про найнижчий ступінь бібліотекарської освіти / В. Левицький // Життя і знання. – Львів, 1934. – р. VII. – Ч. 11 (86). – С. 321. – (Бібліотечний порадник. – Ч. 22).

бібліотечного персонала, его квалификационные обязанности»². Посади бібліотекаря та кустоса³ вимагали ступеня доктора філософії чи кваліфікації вчителя середньої школи. Аналогічними були і вимоги до бібліотекарів книгозбірні НТШ. Перед бібліотекарем товариства «Просвіта» не ставилося таких високих вимог, хоча широта світогляду, обізнаність з професією притаманна була і претендентам на посаду бібліотекаря цієї бібліотеки.

Про високий кадровий потенціал наукових бібліотек Львова, що діяли у XIX – на початку XX ст. свідчить і те, що керівництво бібліотеки Львівської політехніки здійснював на громадських засадах обранець Колегії професорів⁴, що одразу ж визначило її статус, а співробітників зобов'язало організувати роботу згідно з потребами навчального закладу та провідних засад бібліотекознавства. 1895 р. у бібліотеці НТШ працював Михайло Грушевський, який «був управителем бібліотеки і до помочі мав платного помічника»⁵, а В. Дорошенко зазначав, що М. Грушевського треба «вважати справжнім основником і навіть першим бібліотекарем бібліотеки НТШ»⁶. Маючи досвід бібліотечної роботи, Михайло Сергійович трактував «працівників бібліотеки як науковців і не збільшував годин праці, щоб дати їм змогу працювати поза службою на полі науки та літератури. Він притягав їх до співробітництва в «Записках» та інших видавництвах НТШ і в «Літературно-науковому віснику»⁷. Багатьма бібліотеками Галичини керували доктори наук. Так бібліотека Наукового богословського товариства діяла під керівництвом доктора Й. Сліпого, який заклав основи її майбутнього розвитку, приділив багато уваги формуванню її фондів. Бібліотекою Львівського університету впродовж тривалого часу керували професори університету, призначені ректором, що ставило певні вимоги перед кадровим складом книгозбірні. При прийомі на роботу у бібліотеку «кандидат» на посаду проходив «кваліфікаційний іспит»⁸.

² ЦДІА у Львові. – Ф. 130. – Оп. 1. – Спр. 816. – 42 арк.

³ Бібліотечна посада середньої ланки.

⁴ *Боровик Р.* Науково-технічній бібліотеці Державного університету «Львівська політехніка» –150 років / Р. Боровик // *Вузивська бібліотека : Історія. Теорія. Досвід роботи.* – Вип. 3. – Львів, 1994. – С. 92.

⁵ ЦДІА України у Львові. – Ф. 309. – Оп. 1 од. зб. 21. – Арк. 2 ; од. зб. 33. – Арк. 26 зв. ; *Справоздане // Записки НТШ.* – Т. X, кн. 2. – Львів, 1896. – С. 1.

⁶ В. Дорошенко у Львові // *Записки НТШ.* – Т. 171. – Львів, 1961. – С. 10.

⁷ *Дорошенко В.* Бібліотека НТШ у Львові / В. Дорошенко // *Записки НТШ.* – Т. 171. – Львів, 1961. – С. 16.

⁸ ЦДІА України у Львові. – Ф. 130. – Оп. 1, спр. 815. – Арк. 3.

Але були і певні проблеми. У Галичині цього історичного періоду не було навчального закладу, який готував би фахових бібліотекарів. Співробітники книгозбірень інтуїтивно визначали напрями розвитку бібліотек, засади раціонального розміщення фондів, організації каталогів та шляхи удосконалення обслуговування читачів, використовуючи накопичений досвід, але щоразу шукали нові шляхи вирішення проблем. Це вимагало індивідуального творчого ставлення, самоосвіти, професіоналізму.

Значне сприяння у цьому напрямі надавав доктор слов'янської філології та історії З. Кузеля, відомий науковець, талант якого проявився у багатьох галузях наук – етнографії, фольклористиці, мовознавстві, педагогіці. Йому вдалося набути фахової бібліотечної освіти, освоївши теорію бібліотечної справи⁹, поряд з основною спеціальністю під час навчання у Віденському університеті та відвідування слов'янського семінару при кафедрі професора Віденського університету Ватрослава Ягіча. 1906 р. З. Кузеля успішно склав іспит за фахом бібліотекаря та згодом займався питаннями бібліографічної техніки, організації бібліотек і читалень. Слід віддати належне професору Ватрославу Ягічу, добре знаному у наукових колах хорватському лінгвісту, палеографу і археографу, літературознавцю, історичу, філологу, який, досліджуючи давньоукраїнські пам'ятки, присвятивши їм низку праць, приділяв значну увагу вивченню граматики Лаврентія Зизанія, Мелетія Смотрицького, щоб мати «відповідний матеріал для обґрунтування староукраїнської редакції»¹⁰, та заохочував до наукових досліджень талановиту українську молодь.

Бібліотекарі самі шукали шляхи до здобуття фахових знань. Деякі з них працювали у бібліотеках як читачі, знайомилися із їхньою структурою та організацією роботи, вивчали різні бібліотечні системи, організацією та впорядкуванням фондів європейських бібліотек. Використовувався досвід німецьких, французьких та американських бібліотек. Працівники бібліотеки Львівського університету проходили навчання (бібліотечну практику) в Національній прусській бібліотеці в Берліні.

У архівних матеріалах збереглися згадки, що претенденти на посаду бібліотекаря у бібліотеці Народного дому просили відправити їх на стажування у німецькі бібліотеки, оскільки лише при Берлінському

⁹ *Дорошенко В.* Професор д-р Зенон Кузеля як бібліограф / В. Дорошенко // *Збірник на пошану З. Кузеля.* – Париж ; Нью-Йорк ; Мюнхен ; Торонто ; Сідней, 1962. – С. 89.

¹⁰ *Кисілевський К.* Іван Панькевич / К. Кисілевський – Вінніпег, 1958. – С. 8. – (Серія «Українські вчені»).

університеті на базі його бібліотеки діяла Вища бібліотечна школа ¹¹, яка аж до Першої світової війни залишалася відомим в Європі вищим навчальним закладом, що готував професійних бібліотекарів.

Згодом дехто із львівських бібліотекарів мав можливість здобути фахові знання у Державній школі бібліотекарів у Празі ¹² та Вищій книгарській школі ¹³, заснованій організацією польських книгарів при Педагогічному Виділі Вільного університету у Варшаві на чолі з доктором Яном Мушковським. Ця школа була доступна лише для слухачів, що задовольняли умови вступу в польський університет та мали «книгарську» практику.

1925 року виникає Студія соціально-освітньої роботи при Загальному вільному університеті у Варшаві – перша аналогічна вища школа в Польщі, заснована Оленою Радлінською, що серед інших напрямів готував фахівців з бібліотекознавства. Школа давала теоретичні та практичні знання і постійно здійснювала пошук кращих форм навчання бібліотекарів. Через високі вимоги до неї могли потрапити лише співробітники польських книгозбірень.

Вже на початку ХХ ст. було закладено певні основи бібліотечної освіти поза навчальними закладами. Мінімум бібліотечної техніки подавалося на курсах бібліотекознавства різноманітних громадських товариств. Дещо детальніше зупинимось на організації цього процесу товариством «Просвіта», яке розгорнуло діяльність великої мережі бібліотек ¹⁴.

Ситуація, що склалася у бібліотеках товариства «Просвіта» у 30-х роках ХХ ст. з фаховою підготовкою бібліотекарів, свідчила, що переважна більшість працівників книгозбірень не відповідали кваліфікаційним вимогам до бібліотекарів. У проекті Бібліотечного закону Міністерства освіти Польщі (розділ 15) наголошується на необхідності обов'язкового фахового «вишколення» бібліотекарів для громадських бібліотек ¹⁵. Таких позицій, що стосуються фахової освіти у цьому проекті, достатньо, бо влада добре розуміла, що «ця освіта стане однією з перших підвалин у будові

¹¹ Володин Б. Д. Всемирная история библиотек / Б. Д. Володин. – СПб. : Профессия, 2002. – С. 156.

¹² Державна школа бібліотекарів у Празі // Книголюб. – 1927. – Кн. 2. – С. 31–32.

¹³ Вища школа для книгарів // Нова зоря. – 1930. – Ч. 40. – С. 5.

¹⁴ Кунанець Н. Бібліотеки товариства «Просвіта»: особливості діяльності / Наталя Кунанець // Записки ЛНБ ім. В. Стефаника : зб. наук. пр. / НАН України. ЛНБ ім. В. Стефаника. – Львів, 2003. – Вип. 11. – С. 181–188.

¹⁵ Збільшуймо ряди фахових бібліотекарів / В. Ф. ? // Життя і знання. – 1934. – р. VII. – Ч. 6. – С. 177. – (Бібліотечний порадник ; Ч. 18).

бібліотечної справи в Польщі, зокрема на наших землях», – вважав Віталій Левицький ¹⁶.

Віталій Левицький наголошував, що стан освіти бібліотекарів товариства «Просвіта» є «тим кільцем у довгому ланцюгу обставин, що без сумніву спиняє розвиток бібліотек». На його думку, причин, що заважали розвитку бібліотек, було декілька.

Перша – велика кількість читальняних бібліотек. Достатньої можливості здійснювати ними методичне керівництво не було, хоча при Головному Виділі Товариства «Просвіта» та при філіях вдалося сформувати інструкторсько-організаційний апарат, але його робота не досягала потрібних масштабів. Пропорція між кількістю бібліотек та числом фахових бібліотекарів була не на користь останніх.

Друга – якість бібліотек. Кожна з них мала свої особливості щодо організації роботи та умов, у яких працювали та зберігалися фонди, а також їх обсяг. Ці критерії стали підставою для класифікаційного поділу бібліотек, здійсненого В. Левицьким і спроектованим ним на рівень підготовки бібліотекарів для кожного з цих видів.

Дослідник поділяє бібліотеки на чотири роди – «ступені». До найнижчого роду бібліотек віднесені найменші, або «зародневі», з незначною кількістю книжок. До них ще не можна було ставити вимоги щодо належної організації роботи з фондом. Водночас це не означає, що кожна бібліотека мала б перейти через цю стадію формування фондів. При правильній організації роботи читальні її бібліотека відразу ж могла перейти на вищий ступінь своєї діяльності. Та все ж більшість бібліотек розпочинали саме із найнижчого ступеня. Далі – малі, середні та «нормальні» бібліотеки, що відповідали усім вимогам бібліотечної справи. Малими вважалися бібліотеки, що нараховували до 100–200 прим., середніми – понад 200 прим. Саме цей поділ зумовлював рівень підготовки бібліотекаря та кваліфікаційні вимоги до нього. Кожний «ступінь» бібліотек ставив диференційовані вимоги до підготовки бібліотечних фахівців.

Бібліотекарі «зародневих» бібліотек повинні були пропагувати бібліотеку та книги, здійснювати «розбудження смаку й охоти до читання, плекання у зв'язку з читанням благородних почувань, ствердження по змозі наочне безпосередніх чи посередніх користей від читання, використання здобутих знань» ¹⁷. Тобто бібліотекар таких книгозбірень –

¹⁶ Там само.

¹⁷ Левицький В. Про освіту бібліотекарів / В. Левицький // Життя і знання. – 1934. – Р. VII. – Ч. 10 (85). – С. 289. – (Бібліотечний порадник. – Ч. 21).

це не типовий «освітник-бібліотекар», який ще недалеко «відбіг від свого середовища і не високо піднявся на рівень своїх читачів»¹⁸. Вони були певним різновидом читачів, але ще не «повноцінні» бібліотекарі, «це тільки матеріал для бібліотекаря, кандидат на нього»¹⁹. Із них потрібно було виховувати доброго фахівця. Незначна кількість фонду також не давала можливості застосовувати в повному обсязі бібліотечну техніку. Важливо було виховувати такі риси, як любов до книжки, точність, «нахил до ладу». Бібліотекар цієї бібліотеки мусив бути «живим» зразком доброго читання, дорадником і провідником у самоосвіті для членів читальняних бібліотек.

Основні кваліфікаційні вимоги до бібліотекаря «зародневих» книгозбірень враховувалися при формуванні вимог до організації фахової підготовки, яка здійснювалася у двох напрямках:

1) «виховати і виробити у бібліотекарі прикмети пильного, взірцевого читача і пропагандиста книжки в громаді»;

2) «вишкелати в ньому особливі духовні прикмети і звички доброго (у майбутньому) бібліотекаря».

Тобто бібліотекарю надавалися основні, початкові, найнеобхідніші для роботи в бібліотеці відомості, які закладали основу для зростання «знання, що входять у розуміння бібліотечної освіти». Ці знання подавалися рівномірно, крок за кроком, поступово збільшуючи обсяг з кожної галузі із зростанням рівня освіти. При цьому на кожному ступені бібліотекар мусив бути організатором і керманічем читачів, звичайно з допомогою тих засобів, які йому надавала бібліотека. На початковому ступені переважали пропагандистські завдання: пропаганда серед членів читальні книжки, читання, бібліотеки. Саме на це була спрямована підготовка бібліотекарів «зародневих» бібліотек, головна мета якої окреслювалася як пробудження глибшого зацікавлення, запалу та любові до праці у бібліотеці та з книжкою²⁰.

Бібліотекарям цих бібліотек на курсах подавалися відомості, представлені у програмах таким чином:

«I. Найдавніші відомості про книжку»

1. про освітні вартості книги;

¹⁸ *Левицький В.* Про освіту бібліотекарів / В. Левицький // *Життя і знання.* – 1934. – Р. VII. – Ч. 10 (85). – 289. – (Бібліотечний порадник. – Ч. 21).

¹⁹ Там само.

²⁰ *Левицький В.* Про найнижчий ступінь бібліотекарської освіти / В. Левицький // *Життя і знання.* – Львів, 1934. – Р. VII. – Ч. 11 (86). – С. 321–322. – (Бібліотечний порадник. – Ч. 22).

2. про виховний вплив книжки на людину, її моральний, корисний чи шкідливий вплив;

3. вага книжки в розвитку культури народу і в збереженні нації.

II. Книжка як матеріальний предмет

1. її зовнішні ознаки й головні складники, потрібні для того, щоб загально ознайомитися з книжкою (найважливіші відомості з теорії книги);

2. для чого вони в книжці та як і коли з них користати.

III. Читання і користання з книжки

1. як розуміти зміст книжки (належне зрозуміння прочитаного) і послідовність читання (як, що і коли читати);

2. як зятямити собі зміст книжки (як учитися, методи);

3. придатність книжки у практичному житті;

4. які книжки купувати на власність (власна книжка й бібліотечна книга, власна й товариська бібліотека).

IV. Які є роди книжок, котрі з них трудніші, а котрі придатні для читачів (головні відомості з історії красного й науково-популярного письменства, та дещо з засад доповнюваних бібліотек).

V. Бібліотеки

1. як шанувати книжку, як з нею поводитися;

2. в бібліотеці має бути лад; найпростіші засади упорядкованої праці; усе на своєму місці, все у своєму часі і т.п.

VI. Пропаганда книжки і читання: як заохочувати й спонукати та викликати зацікавлення до книжки (відповідні способи й методи).

VII. Пізнання середовища праці бібліотекаря: хто чим живе й чим цікавиться (потреби й зацікавлення співгромадян).

VIII. Ознайомлення в головних рисах з існуючою організацією позашкільної освіти : які є українські освітні установи в краю, їх відношення поміж собою, яка з них користь для даної бібліотеки й читачів (умови живого зв'язку бібліотекаря з ними)²¹.

Саме такі відомості подавалися на фахових «бібліотекарських» курсах для найнижчого ступеня освіти. За порадою В. Левицького, курси не відбувалися у формі звичайного навчання, оскільки лекційні виклади не були надто прийнятними. Навчання проходило у формі співбесід, що зорієнтовували на самоосвіту й ініціативність самих бібліотекарів. Підготовці фахових бібліотекарів сприяло створення в кожному окрузі зразкової маленької бібліотеки для інструктивно-показових цілей.

Другий ступінь «бібліотекарської» освіти відповідав другому і третьому типу малих і середніх бібліотек. Звичайно, перехід від «зародкових» до малих,

²¹ Там само.

а згодом – середніх бібліотек пов'язаний із зростанням кількості книг, що розширює рамки завдань та обов'язків бібліотекаря. При цьому бібліотекар отримував більші можливості щодо організації читальні, хоча значна частина обов'язків «лягала на плечі» його самого. Поставало питання розумного технічного впорядкування книгозбірні для виконання головного завдання, яке покладається на бібліотеку дещо вищого типу, одночасно зі збільшенням фондів розширювалися форми та зміст її роботи.

Цей ступінь для бібліотеки є також перехідним для досягнення «нормального» організаційного рівня, який би відповідав вимогам даної місцевості та діяльності товариства. На перший план виходили провідні засади бібліотечної справи, завдяки яким досягається досконала внутрішня організація роботи бібліотеки, детально опрацьовані і удосконалені технології. Зміст роботи передбачав не лише перегляд та контроль майна, а й всіх технологічних засад роботи бібліотеки, застосування засобів, що полегшували виконання бібліотекарем ролі просвітника, помічника та порадики. Розпочиналося створення найнеобхідніших каталогів та вироблення навичок користування ними. І це було передумовою нового, дещо вищого рівня бібліотечної освіти. На цьому етапі перед бібліотекарем стояли два найважливіших завдання:

- вивчити основи бібліотечної технології – мінімум бібліотечної техніки;
- «навчитися розбиратися в літературних та інших освітніх засобах» з метою керування читанням.

Різниця між вищим і нижчим ступенями освіти полягала в різних засадах використання мінімуму бібліотечної техніки – робота «зародневих» бібліотек базувалася на практичних аспектах, а у малих та середніх бібліотеках отримувала теоретичне обґрунтування з використанням основних відомостей із галузі книгознавства та бібліотекознавства. Крім того надавалося глибше теоретичне підґрунтя знайомству з літературою, історією, суспільствознавством, психологією читачів і технікою читання.

Навчання проводилося для бібліотечних працівників Головної бібліотеки спілки та масових бібліотек, що діяли при читальнях філій та сільських громад цього товариства. У Галичині проводилися бібліотечні курси для бібліотек різних ступенів. «Бібліотекарські» курси організували філії для бібліотечних працівників своїх районів. Головний Відділ товариства «Просвіти» виробив зразок програми, приблизний план занять та інструкцію із вказівками як їх проводити. Курси були короткотермінові і розраховані на 21 годину занять. У програму як обов'язкові були занесені предмети:

1. «бібліотекознавство з практичними вправами при бібліотеці – 14 год.;
2. красне письмо, його значіння й літературні твори в бібліотеці – 1 год.;
3. історія (у зв'язку з історичною літературою) – 1 год.;
4. вправи в читкому писанні, згідно з бібліотекарськими вимогами – 1 год.;
5. як виразно і природно читати – 1 год.»²².

Ця програма у кожній філії доповнювалася деякими предметами на розгляд організаторів.

Під час проведення курсів у найбільшій бібліотеці філії організувалися книжкові виставки, оскільки на її базі проводилися практичні заняття в межах курсів для демонстрації зразково поставленої роботи. Курси завершувалися спільними зборами слухачів та викладачів, що давало можливість поспілкуватися у неформальних обставинах та з'ясувати, чи вся отримана інформація засвоєна.

Предмети з галузі бібліотекознавства (з поданням відомостей з історії книги, бібліотек, історії України, історії письменства, історії української драми) викладала відома просвітня діячка Н. Дорошенко-Савченко. Такі курси успішно відбулися з 15 по 17 листопада 1935 року при рогатинській філії товариства «Просвіта». В межах курсів подавалися лекції товариства «Відродження» про боротьбу з алкоголем. Слухачами курсів були молоді члени товариств «Просвіта» та «Рідна школа», «Союз українок», «Сокіл», «Українська бесіда», селяни, освіта яких коливалася від шкільного курсу, декількох класів гімназії, незначна кількість студентів вищих шкіл. Крім бібліотекарів у роботі курсів взяли участь бажаючі у майбутньому обійняти цю посаду.

Як відзначали викладачі курсів у Рогатині, слухачі «були цілком свідомі, досить розвинені, щоб сприймати всі предмети»²³ і ставилися до навчання відповідально. Організатори навчання намагалися забезпечити слухачів помешканням у місті. У роботі курсів брало участь багато селян, які «залишили дома роботу і пішки добиралися» щодня на курси (часто долаючи по 40 км), незважаючи на негоду, щоб не залишати «без нагляду й праці» господарство. Звичайно, це вимагало «великого завзяття», щоб ходити здалеку болотом, нищити чоботи та одяг «заради громадських обов'язків». При значній незасібності селян це «неабияка посвята».

²² *Дорошенко-Савченко Н.* Перші ластівки вишколу бібліотекарів по наших філіях / Н. Дорошенко-Савченко // *Життя і знання.* – 1936. – Ч. 10. – С. 278.

²³ Там само. – С. 279.

Аналогічна ситуація складалася і у інших філіях. Під час проведення курсів Радехівською філією один селянин залишав удома тяжко хвору дружину, щодня відвідував заняття, переконливо стверджуючи, що «нікому заступити його, а не можна ж, щоб із їх села ніхто не вивчився на бібліотекаря»²⁴.

У філії Белзу слухачі зрозуміли, що не встигнуть за три дні досягнути весь матеріал, запропонований викладачами курсів, і вмовили лекторів залишитися ще на один день, який припадав на неділю. У суботу ніхто із слухачів додому не повертався, щоб через сильний дощ не спізнитися на заняття, вранці після першої служби Божої о 9 годині взялися до роботи. Передбачалося зробити двогодинну перерву на обід та по 5 хвилин між годинами. Але від п'ятихвилинних перерв відмовилися, а перерву на обід скоротили до години. Вся увага була спрямована на досягнення інформації.

Скупі відомості залишилися про курси, проведені у філії товариства у Копичинцях. У більшості філій курс бібліотекознавства викладала Н. Дорошенко-Савченко²⁵.

Філія товариства «Просвіта» у Перемишлі бібліотечні курси організувала щорічно. Слухачами курсів були члени товариства «Просвіта» та «Союзу Українок». Серед предметів у програмі курсів були бібліотекознавство, історія, дикція, діловодство²⁶. Курси закінчили 68 представників від 57 читалень та 19 представниць «Союзу Українок». Бібліотекарі товариства «Союз українок» брали також участь у роботі курсів, організованих своєю спілкою, зокрема тих, що проходили з 15 січня до 2 липня 1927 року з викладанням предметів: культурно-освітньої праці (лектор М. Галушинський – 2 год. щотижня), основи бібліотекознавства (викладач І. Квасниця – 1 год. щотижня)²⁷.

Заходом філії товариства «Просвіти» відбулися 3-денні курси для бібліотекарів у Дубі і Перегінську, на яких були присутні 12 бібліотекарів²⁸.

Крім периферійних філій, підготовкою кадрів для своїх бібліотек займалася і філія товариства у Львові²⁹. Філія «Львів-місто» організувала

²⁴ *Дорошенко-Савченко Н.* Перші ластівки вишколу бібліотекарів по наших філіях / Н. Дорошенко-Савченко // *Життя і знання.* – 1936. – Ч. 10. – С. 279.

²⁵ *Бібліотечний курс у Кочинцях* // *Діло.* – 1937. – 26 лют. (чис. 42). – С. 9.

²⁶ *Бібліотекарський курс* // *Діло.* – 1938. – 6 берез. (чис. 49) – С. 13.

²⁷ *Курс інструкторок на села* / І. М-х. // *Жіноча Доля.* – 1927. – 1 верес. (чис. 17). – С. 2–3.

²⁸ *Освітня праця в Рожнівщині* // *Діло.* – 1937. – 28 квіт. (чис. 93). – С. 8. – (Дописи).

²⁹ *Бібліотекарські курси* // *Вісті з Філії Т-ва «Просвіта» ім. М. Шашкевича у Львові.* – Львів, 1935. – 15 квіт. (Ч. 3/4). – С. 2.

з 20.10.1932 року курси для 30 бібліотекарів³⁰. Викладали на курсах проф. І. Свенціцький, В. Радзикович, О. Терлецький та Н. Дорошенко. У Львові навчання бібліотекарів читалень відбувалося з 28 по 31 січня 1938 р.³¹

Наведені факти ще раз підтверджують високу свідомість та прагнення до знань, які згодом можна використати для освіти своїх односельчан. Упродовж трьох років курси для бібліотекарів були проведені у 84 філіях товариства «Просвіта»³².

Всього на курсах, організованих при філіях, отримало знання із основних засад бібліотечної справи 327 осіб. Відрадно, що курси фінансувалися коштом філій.

Застосовувалась і така форма навчання бібліотекарів, як курси молодих просвітянських провідників. Показовими в цьому сенсі були заходи, проведені з 23 листопада до 3 грудня 1936 року філією товариства «Просвіта» у Жовкві³³. У роботі курсів взяло участь 76 осіб, з них – 69 членів читалень «Просвіта», 7 членів місцевих гуртків «Рідна Школа».

У програму цих курсів входили предмети: «значення релігії в суспільній праці, освіті та вихованні, історія України, загальний погляд на знання, гігієна та фізичне виховання, праця в читальнях, бібліотекознавство, книгознавство в освітніх товариствах, спів, ігри і забави, мистецтвознавство, патріотизм»³⁴.

Під час проведення курсів дотримувалися жорсткої дисципліни і впродовж всіх 10 днів не було жодних порушень. Навчання завершилося підсумковим іспитом, що містив питання із таких предметів – бібліотекознавства, історії України та загального погляду на знання, результати якого були цілком задовільними. 8 слухачів за визначні досягнення були нагороджені книжками. Підсумки проведених курсів підводилися на урочистій академії, організованій самими слухачами.

Крім курсів, дієвим засобом навчання було постійне інструктування, взаємозв'язок і нагляд за діяльністю, особливо невеличких бібліотек, не лише під час люстрації та офіційних об'їздах, але за можливості та за потреби. Лише постійна та фахова опіка сприяла налагодженню роботи книгозбірень.

³⁰ *Курси бібліотекознавства* // *Життя і знання.* – 1932. – Ч. 3. – С. 96.

³¹ *Курс для вишколу бібліотекарів* // *Бюлетин філії «Просвіти» в Дрогобичі для читалень «Просвіти» міста й повіту.* – Дрогобич, 1937. – Р. 5. – Ч. 11–12. – С. 2.

³² *Бібліотекарські курси* // *Просвіта.* – 1939. – Ч. 3/4. – С. 60–61.

³³ *Курс молодих просвітянських провідників у Жовкві* // *Життя і знання.* – 1937. – Р. X. – Ч. 2 (113). – С. 56.

³⁴ Там само.

Серед форм фахової освіти, що сприяли розвитку читалень, слід назвати такі заходи як анкети³⁵ та конференції, присвячені обговоренню практичних питань роботи бібліотек.

Координували цю роботу фахово освічені районні бібліотечні інструктори, що дало можливість «бібліотечну справу вирвати із застою й посунути наперед».

Деяким бібліотекам, зокрема Народного дому, Міської публічної, для налагодження якісного та оперативного опрацювання її фондів доводилося запрошувати фахівців інших бібліотек, зокрема університетської книгозбірні³⁶. Проте ці заходи були тимчасовими. Великі за обсягом і цінні книжкові фонди потребували систематичної роботи з ними. А такої можливості у жодній з львівських наукових бібліотек не було.

На допомогу бібліотекарям готувалися науково-методичні розробки, які публікувалися на сторінках періодичних видань товариств. Певні теоретичні виклади друкувалися у низці статей та підручників. Перекладалися українською мовою підручники з бібліотекознавства закордонних фахівців. Наприклад, Головний відділ товариства «Просвіти» рекомендував бібліотекарям замовити і використовувати як порадинок у практичній роботі підручник Вальтера – Гофманна «Die Praxis der Bücherei»³⁷, що містить основи бібліотечної справи. Пізніше було видано переклад українською мовою окремих найважливіших частин цього підручника³⁸ та перевидано книгу Ст. Сірополка «Короткий курс бібліотекознавства»³⁹.

Розроблялися власні методичні матеріали. Для бібліотекарів книгозбірень товариства «Рідна школа» 1913 р. М. Коць розробив методичні

³⁵ Анкета читалень філії Львів[ського] повіт[у] : Курси бібліотекознавства і режисерів // Життя і знання. – 1931. – Р. V. – Ч. 3. – С. 94–96. – (Вісті з «Просвіти»).

³⁶ Барвинский Б. А. Библиотека и музей «народного дому» с 1 января 1920 г. по 1 июля 1921 г. / Б. А. Барвинский // Вісник Народного дому. – 1921. – № 1. – С. 26.

³⁷ Walter – Hofmann. Die Praxis der Bücherei : Ein Ratgeber für die Einrichtung und Verwaltung kleiner volkstümlicher Bucherei / Walter – Hofmann. – Leipzig: Verlag von Quelle u. Meyer, 1926. – 91 s.

³⁸ Порадинок для бібліотекарів // Бюлетин Філії товариства «Просвіта» в Дрогобичі для читалень «Просвіти» міста й повіту Дрогобича. – 1939. – Ч. 5. – С. 1–4.

³⁹ Сірополко С. Короткий курс бібліотекознавства: Історія, теорія та практика бібліотечної справи / С. Сірополко. – Львів : Накл. фонду «Учітеся, брати мої», 1924. – 127 с.

поради щодо організації їх роботи⁴⁰. 1934 р. для бібліотек цього ж товариства Л. Ясінчук написав інструктивні матеріали з основних засад організації роботи бібліотек⁴¹.

Для нових працівників бібліотеки Народного дому А. Генсьорським були складені «Настановлення для новопоставленого бібліотекаря Інститута Народного дома»⁴². Це була технологічна інструкція, що регламентувала основні засади роботи в бібліотеці. Більша частина постулатів цього документа торкалася опрацювання видань, складання бібліографічних описів, застосування кріпосної розстановки книг, ведення інвентарної книги та тощо. Для складання бібліографічних описів на каталожних картках використовувалися німецькі правила бібліографування⁴³. Бібліографічні описи на видання складалися під надзаголовком, що містив «клич» (ключове слово). Сам «клич» формувався із прізвища автора чи першого іменника назви видання. При записі до інвентарної книги вони розподілялися на формати, що характерно для великих сучасних бібліотек. Ці настанови мали як позитивні, так і негативні моменти.

Для уніфікування опрацювання фондів бібліотеки НТШ І. Кревецьким було розроблено методичні рекомендації та правила, обов'язкові для всіх бібліотекарів. У рекомендаціях враховано цінність фондів бібліотеки та встановлено пріоритетність при їх опрацюванні. Згодом член товариства З. Кузеля⁴⁴ розробив докладну інструкцію каталогування книг⁴⁵.

З. Кузеля написав для бібліотек студентських товариств методичний посібник «Ціль і значіння студентських (кружкових) бібліотек», який містить основні рекомендації щодо організації роботи бібліотеки студентської

⁴⁰ Коць М. Про основуване і ведене прилюдних бібліотек кружків Українського Педагогічного Товариства / Коць М. – Львів, 1913. – 16 с.

⁴¹ Ясінчук Л. Рідна школа в ідеї і житті : підручник для різношкільних організацій і діячів / Л. Ясінчук. – Львів : Накл. «Рідної школи», 1934. – 206 с.

⁴² ЦДІА України у Львові. – Ф. 130. – Оп. 1, спр. 815. – Арк. 3.

⁴³ Кунанець Н. Організаційно-управлінська документація бібліотеки Народного дому / Наталія Кунанець // Бібл. вісник. – 2007. – № 1. – С. 32–34.

⁴⁴ Королевич Н. Ф. Бібліографічна діяльність В. В. Дорошенка (1879–1963): Біобібліографічний нарис / Н. Ф. Королевич. – К., 1995. – С. 89.

⁴⁵ Ільницька Л. І. Україніка НТШ як джерело національної бібліографії / Л. І. Ільницька // Бібліотека Наукового Товариства ім. Т. Шевченка : книги і люди: Матеріали круглого столу / НАН України, Львівська наук. б-ка ім. В. Стефаніка, НТШ у Львові ; упоряд. та загал. ред. Л. І. Ільницької. – Львів, 1996. – С. 67–77.

спілки⁴⁶. Патріархом слов'янського відродження П. Шафариком⁴⁷ укладені практичні посібники, зокрема з каталогізації видань, запозичуючи досвід Мюнхенської бібліотеки, Імператорської та королівської бібліотек у Відні, з урахуванням помічених недоліків у її роботі, а також бібліотеки в Парижі.

На сторінках видань товариств подавалися теоретичні виклади з основ бібліотекознавства. Яскравим прикладом такої публікації є стаття В. Левицького «Як «читати» ділові бібліотечні книжки», де автор зазначає, що «вся діяльність бібліотеки мусить як у дзеркалі відбиватися у ділових паперах»⁴⁸, і подає основні засади ведення облікової документації бібліотеки. У документах повинна фіксуватися кожна подія у житті бібліотеки, кожен важливий вчинок бібліотекаря, бо відомості «пропадутъ без сліду», забудеться і про досягнення бібліотеки, – бібліотекар не матиме чим звітувати. Бібліотекарям пояснюється, для чого існує інвентарна книга, детально розповідається як її заповнювати, переконливо доводиться, що записи свідчать про розвиток або занепад бібліотеки, вказують, з яких джерел надходить книга.

Отже, цілком упевнено можна сказати, що за відсутності навчальних закладів, які б готували фахівців для бібліотек, ініціативу у цій галузі перебрали громадські спілки, що формували мережі своїх книгозбірень. Їх керівники організували навчання бібліотекарів на достатньо високому рівні та здійснювали диференціацію навчальних курсів. Це сприяло активному розвитку бібліотечної справи у Галичині та залученню до читання широких верств населення.

⁴⁶ Кузеля З. Ціль і значіння студентських (кружкових) бібліотек / З. Кузеля. – Львів, 1910. – 9 с.

⁴⁷ Черв'якова О. В. Взаємодія слов'янських будителів у справі формування національних бібліотек / О. В. Черв'якова // Міжнародні зв'язки України : наукові пошуки і знахідки. – Вип. 11: Міжвідомчий збірник наукових праць / відп. ред. С. В. Віднянський. – К. : Ін-т історії України НАН України, 2002. – С. 36.

⁴⁸ Левицький В. Як «читати» ділові бібліотечні книжки / В. Левицький // Життя і знання. – 1934. – Р. VII. – Ч. 4 (79). – С. 113. – (Бібліотечний порадник. – Ч. 16).

УДК 930.253(054)

Станіслав Малюк,

бібліотекар I категорії,
аспірант НБУВ

ДЖЕРЕЛА ДО ДОСЛІДЖЕННЯ ФОНДІВ ГАЗЕТНОГО ВІДДІЛУ НБУВ

Статтю присвячено актуальній, але мало вивченій проблемі джерел дослідження фондів газетного відділу НБУВ. Подано огляд друкованих каталогів відділу газетних фондів, класифіковано джерела дослідження фондів відділу.

Ключові слова: відділ газетних фондів (ВГФ) НБУВ, газетні фонди, друковані каталоги.

Фонди газетного відділу Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського – найповніше в країні зібрання газет з кінця XVIII ст. до сучасності.

Джерела дослідження фондів відділу можна поділити на три групи:

1. *Офіційні документи* органів державної влади УНР (Центральної Ради), Гетьманату та органів влади УСРР–УРСР щодо створення фонду Національної бібліотеки Української держави, надання бібліотекам обов'язкового примірника документів тощо.

2. *Рукописні (неопубліковані) джерела*, основний масив яких зберігається в архіві Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, фонди якого організаційно входять до складу Інституту рукопису, зокрема: «Обращение Временного комитета по созданию Всенародной (Национальной) библиотеки Украины и переписка по вопросам основания библиотеки, ее комплектования» [1], «Список газет, выписанных библиотекой в 1918 году» [2], «Устав Национальной библиотеки Украинской державы в г. Киеве» [3], «Протоколы заседаний Совета библиотекарей» [4], «Отчет о работе Библиотеки за 1918 год» [5], «Переписка Временного комитета по основанию библиотеки по вопросам комплектования библиотеки» [6], «Переписка Временного комитета по основанию библиотеки с частными лицами о приобретении частных коллекций» [7], «Описание систематического, алфавитного и хронологического каталогов украинских периодических столичных и провинциальных изданий за 1809–1900 гг.» [8]; щоденники бібліотеки, де